

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

*Zdzisław
Kryściak*

Rok XXII: 2024

Grudziądz, dnia 14.02.2024 r.

Nr 6 (801)

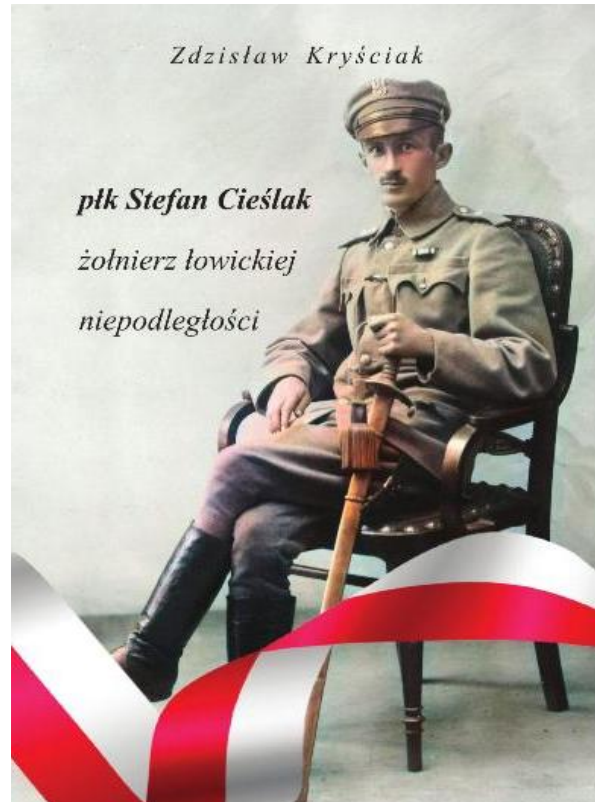
1345. spotkanie

Zdzisław Kryściak (Łowicz)

Płk Stefan Cieślak odkryty na nowo

W dniu 17 grudnia 2023 roku odbyła się w Łowiczu premiera książki „Płk Stefan Cieślak, żołnierz łowickiej niepodległości” autorstwa Zdzisława Kryściaka, historyka, przewodnika turystycznego, autora kilkunastu książek o tematyce biograficznej, historycznej i krajoznawczej. Publikacja powstała z okazji 105. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości i zbliżającej się 70. rocznicy śmierci płk. Stefana Cieślaka. Korektę i skład książki zrealizowała Agnieszka Pawłowska-Kalinowska. Publikacja zawiera kilkadziesiąt zdjęć osobistych i z czasu służby wojskowej oraz skany licznych dokumentów.

Podczas wspomnianej promocji, w której uczestniczyło około 70 osób, prowadzący z autorem rozmowę Maciej Malangiewicz dyrektor Łowickiego Ośrodka Kultury wspominał, że biografia pułkownika mogłaby być scenariuszem do ciekawego filmu historycznego o człowieku, który całe swoje życie poświęcił Rzeczypospolitej, z którym na koniec Polska i nowa rzeczy-

Okładka książki Z. Kryściaka.

wistość brutalnie się rozliczyła.

Zdzisław Kryściak archiwum rodzinne

Ostatnia część to wspomnienia Stefana Cieślaka opisujące przebieg rozbijania Łowicza 11 listopada 1918 roku, które wcześniej opublikował w „Życiu Łowickim” w 1936 roku. Plk Cieślak stał się więc współautorem omawianej publikacji. Całość książki wzbogacona została kilkoma zdjęciami, m.in. z tableau w Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu. Publikacja ta ukazała się w 2018 roku w nakładzie 250 egz., ponadto wydano też okolicznościową pocztówkę z wizerunkiem Stefana Cieślaka w mundurze podczas zjazdu absolwentów Polskiej Szkoły Handlowej w Łowiczu.

Wspomniane opracowanie biograficzne było wówczas najobszerniejszym tekstem o plk Stefanie Cieślaku. Jednak autora tego opracowania zaintrygowała niezwykła postać pułkownika, który w 1918 roku był komendantem P.O.W. i rozbijał Łowicz od Niemców, a dwadzieścia jeden lat później z Niemcami ponownie walczył z Niemcami o Łowicz w Bitwie nad Bzurą. W opracowaniu tym znalazły się niektóre z informacji dotyczących jego „łowickiej kariery”, ale również skrótowo przedstawiony został przebieg jego służby wojskowej, w tym pobytu w Grudziądzu. Jednak autor miał świadomość, że przedstawiony w 2018 roku biogram jest tylko przyczynkiem do pełnego życiorysu plk Cieślaka. Właściwie „nie dotknięty” został okres jeniecki w latach 1939-1945, jego pobyt na zachodzie po wyzwoleniu z obozu oraz okres po powrocie do kraju. Szczególnie intrygujące były okoliczności znalezienia się pułkownika Cieślak w kręgu zainteresowania „bezpieki” i niejasnych okoliczności jego śmierci.

Autor postacią plk. Stefana Cieślaka szerzej zainteresował się w 2018 roku przy okazji obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości przez Polskę. Wówczas ukazała się drukiem broszura „Stefan Cieślak P.O.W. i rozbrojenie okupantów na Ziemi Łowickiej” w opracowaniu Zdzisława Kryściaka. Publikacja podzielona została na trzy części. W pierwszej autor opracowania przedstawił sytuację w Łowiczu przed listopadem 1918 roku oraz okoliczności międzynarodowe, które pozwoliły myśleć o Niepodległej. W kolejnej znalazł się kilkustronicowy tekst biograficzny o autorze zamieszczonych wspomnień z uwzględnieniem jego kariery wojskowej,

przynależności do jednostek wojskowych i otrzymanych odznaczeń.

Stefan z matką Katarzyną i siostrą Wiktoria, 1919 r., archiwum rodziny Cieślaków

Przez kolejnych pięć lat autor zgromadził materiał do pełnej biografii.

Czasami w takich sytuacjach pomaga przypadek, czasami owocuje dotychczasowa praca. Po ukazaniu się pierwszej publikacji skontaktował się z autorem pan Rafał Nabrzeżny z Sanoka, który zbierał materiały „do książki o pilce nożnej w przedwojennym Stanisławowie, a Pan płk [Cieślak] pełnił tam m.in. funkcję Prezesa Stanisławowskiego OZPN przez około pół roku”. Tak pojawiła się nowa informacja, dotycząca Stefana Cieślaka. Wszystko to działo się jeszcze w okresie „pandemicznym” w 2020 roku. Przy okazji tego kontaktu udało się odnaleźć jeszcze jedno cenne źródło informacji o płk. Cieślaku. Od Rafała Nabrzeżnego otrzymałem kontakt do... wnuka płk Cieślaka, pana Piotra z Warszawy.

*Zdjęcie do ankiety Virtuti Militari, 1933 r.,
archiwum rodziny Cieślaków*

*Stefan Cieślak, dowódca kompanii 30
pułku piechoty, 1919 r., archiwum
rodziny Cieślaków*

Rozmowa z Piotrem Cieślakiem pozwoliła na uzyskanie kilku nowych informacji dotyczących jego dziadka, przede wszystkim dokumentów związanych z aresztowaniem, pobytem w oflagach i ciekawego materiału ikonograficznego – zdjęć pułkownika z czasu służby w II RP, z internowania w Niemczech oraz kilku jego fotografii o charakterze osobistym, rodzinnym. Rozmowa z wnukiem pułkownika pozwoliła też na odnalezienie miejsca jego pochówku w Bydgoszczy, które dotychczas autor bezskutecznie próbował odnaleźć. Nieznane pozostawały jednak losy płk Cieślaka z lat po powrocie do Polski w 1946 roku, jego pobytu w Bydgoszczy, aresztowania w 1952 roku i pobytu w więzieniu do 1954 roku.

O powstaniu publikacji biograficznej decydowało kilka okoliczności. Po pierwsze

była to przypadająca 105. rocznica odzyskania niepodległości i przypadająca w lutym 2024 roku 70. rocznica śmierci płk. Stefana Cieślaka. Ponadto autorowi udało się pozyskać środki z Małych Grantów – projektu Łowickiego Ośrodka Kultury na częściowe sfinansowanie wydania książki. Autor podjął działania w celu pozyskania dotychczas niepublikowanych informacji dotyczących działania służb PRL wobec płk Stefana Cieślaka po jego powrocie do kraju i przyczyn uwięzienia. Pozyskanie tych danych dotyczyło kwerendy w aktach Instytutu Pamięci Narodowej. Rekomendację do prac badawczych w IPN wystawił dr Alojzy Pilich profesor

ANSB, Dyrektor Instytutu Nauk Prawnych i o Bezpieczeństwie

PPUŁK. CIESLAK

Płk Stefan Cieślak z tableau Muzeum w Grudziądzu, 1936 r., arch. Muzeum w Grudziądzu

Zdzisław Cieślak na Zjeździe Absolwentów Polskiej Szkoły Handlowej w Łowiczu 1933 r.

Akademii Nauk Stosowanych im. Stefana Batorego w Skierniewicach. Pozyskany materiał w połączeniu z archiwum rodzinnym stanowił cenny materiał źródłowy nowej książki.

W przekazach rodzinnych krążyła „legenda”, że aresztowanie przez służby bezpieczeństwa wiązało się ze służbą płk. Stefana Cieślaka w Wojsku Polskim II Rzeczypospolitej, szczególnie jego związków z kontrwywiadem, rozpracowywaniem środowiska komunistycznego i rocznym pobytem na Zachodzie po wyzwoleniu z obozu jenieckiego. Czy jednak pobyt w więzieniu był szykaną wobec żołnierza niepodległości? W jaki sposób i na jakiej podstawie nastąpiło aresztowanie? Czy „efektem” prowadzonego przez „bezpiekę” intensywnego śledztwa był ciężki stan zdrowia, w jakim opuścił on więzienie?

Oflag Sandbostel, 1940 r., archiwum rodziny Cieślaków

Dodatkowe informacje dotyczące kariery wojskowej pojawiły się w zbiorach Wojskowego Biura Historycznego im. gen broni Kazimierza Sosnkowskiego m.in.

Podejrzany przed Sądem Berlińskim, 1942 r., arch. rodziny Cieślaków

W Oflagu Lubeka, 1943 r., archiwum rodziny Cieślaków

kwestionariusz Orderu Wojennego Virtuti Militari oraz wiele innych dokumentów z Kolekcji Akt Personalnych i Odznaczeniowych, będących cennym uzupełnieniem biografii. Zawierały one m.in. opinie o służbie oficerskiej, szkoleniach oraz zestawienie dotychczasowej kariery wojskowej.

W Centralnej Bibliotece Wojskowej znajdowało się zdjęcie pozowane Stefana Cieślaka, w mundurze z okresu legionowego w stopniu porucznika. Fotografia ta, w całym wachlarzu odnalezionych zdjęć, jest jedną z ładniejszych i nie przypadkiem trafiła na okładkę książki. Stanowi również element okolicznościowej karty pocztowej, stanowiącej zakładkę do książki. Część źródeł, szczególnie dotyczących okresu około „przewrotu majowego” w 1926 roku, pochodzi z domeny publicznej

*Zdjęcie legitymacyjne, ok. 1950 r.,
archiwum rodziny Cieślaków*

archiwum Instytutu Marszałka Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku. Są to przede wszystkim dokumenty dotyczące sytuacji w 10 Dywizji Piechoty i raportów slanych przez mjr Stefana Cieślaka o sytuacji w garnizonie łódzkim. Ponadto pozyskano też dodatkowe materiały z okresu rozbijania Niemców w Łowiczu w ramach kwerendy w zbiorach Archiwum Państwowego w Warszawie, Sekcja w Łowiczu.

Publikacja podzielona została na dziesięć rozdziałów. Pierwszy „Życie rodzinne i szkoła” przedstawia przyczynek genealogiczny naszego bohatera i naukę w szkołach łowickich jak i kursach Zielińskiego w Warszawie. W kolejnym przedstawiony jest początek jego działalności niepodległościowej w Legionach Polskich, internowanie i rola w Polskiej Organizacji Wojskowej. Następnie przedstawiony jest udział chór.

Cieślaka w rozbijaniu Łowicza wieczorem i w nocy 11 i 12 listopada 1918 roku. Stefan Cieślak był komendantem łowickiego P.O.W. W czwartym rozdziale ukazany został początek kariery wojskowej, służba liniowa w wojnie polsko-bolszewickiej oraz kariera w kontrwywiadzie Okręgu Łódzkiego. Jego dalsza służba wojskowa związana była z pułkami piechoty w Łodzi, Stanisławowie i Grudziądzu. Kilka lat przed wybuchem II wojny światowej służba wojskowa związała płk. Cieślaka z 65 pułkiem piechoty w Grudziądzu. Tu we wrześniu 1939 roku został dowódcą

Oddziału Wydzielonego „Grudziądz”, którego zadaniem była obrona miasta. Oddział płk. Cieślaka bronił Grudziądza przez trzy dni, a następnie odstąpił na południowy wschód w kierunku Włocławka, dalej na Łowicz. Nad Bzurą stoczył dalsze walki w ramach największej bitwy września o swoje rodzinne miasto. Po klęsce i odwrocie przedarł się przez Bzurę do Puszczy Kampinoskiej. Rozdział „Jeniec wojenny” opisuje pobyt płk. Stefana Cieślaka w kilku niemieckich obozach jenieckich dla oficerów i jego udział w konspiracji obozowej. Zarazem okres pobytu w obozach jenieckich miał swoje konsekwencje po powrocie do kraju. Następny rozdział opisuje jego powrót do Polski, pracę zawodową w Bydgoszczy oraz znalezienie się w kręgu zainteresowania bezpieki. Ostatni z rozdziałów opisuje aresztowanie pułkownika i ustalenia dotyczące jego pobytu na Mokotowie w Warszawie, zwolnienie i dalszy los jego i rodziny oraz okoliczności śmierci w lutym 1954 roku. Podsumowaniem jest treść listu Jadwigi Cieślak – żony pułkownika, napisany w 1957 roku do gen. Mariana Spychalskiego, podsumowujący karierę nieżyjącego już wówczas pułkownika, jego zalety dla kraju i przymioty osobiste.

Zdzisław Kryściak, Płk Stefan Cieślak, żołnierz łowickiej niepodległości, Łowicz 2023, Wydawca: Zdzisław Kryściak, nakład 300 egz., ISBN 978-83-967814-0-6, s. 154, Druk: Wydawnictwo „Sigma” w Skierniewicach, współfinansowano z Małych Grantów 2023.

(L.B.S.)

Redakcja: Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.